

tedir. Bu tür uygulamalara örnek olarak Evzâî, İbn Sînâ, Hallâc-ı Mansûr gibi ünlü şahsiyetler hakkında aktarılmış rivayetlere atıfta bulunan müellif İshrâkîliğin kurucusu Sühreverdî ile ilgili meşhur bir hikâyeyi özellikle vurgulamaktadır (a.g.e., III, 340-341). Çeşitli kaynakların aktardığı bu hikâyeye göre Sühreverdî ve arkadaşları Dimaşk yakınlarında bir Türkmen çobanıyla alışveriş yapmak istemişler, pazarlığın anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine Sühreverdî sol elini Türkmen çobanına bırakıp uzaklaşmış, çoban da elinde Sühreverdî'nin kanlı eli olduğu halde kalakalmıştır. Dostlarının yanına döndüğünde filozofun sağ elinde bir mendilden başka bir şey yoktur. Muhtemelen hakkında çıkarılan bu söylentiler sebebiyle Sühreverdî gibi düşünürler, büyük bir entelektüel olmanın yanı sıra bir simya ilmi uzmanı diye anılmıştır (İbn Ebû Usaybia, s. 642-643; ayrıca bk. İbn Hallikân, VI, 269-270).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *Mukaddime*, III, 1147-1165; İbn Ebû Usaybia, *Uyûn'u'l-enbâ*, s. 641-646; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 267-274; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, III, 325, 340-341; F. Sherwood Taylor, *The Alchemists, Founders of Modern Chemistry*, London 1953, s. 60-62; a.m.f., "The Visions of Zosimos", *Ambix*, I, Cambridge 1937, s. 88; M. Ullmann, *Die Natur und Geheimwissenschaften im Islam*, Leiden 1972, s. 361-362; a.m.f., "al-Kimiya", *El²* (İng.), V, 110-115; H. Stanley Redgrove, *Alchemy: Ancient and Modern*, New York 1973; E. J. Holmyard – D. C. Mandeville, "Avicenna's De Congelatione et Conglutinatione Lapidum, Being Sections of the Kitâb al-Shifâ", *A Source Book in Medieval Science* (ed. E. Grant), Cambridge 1974, s. 569-573; E. J. Holmyard, *Alchemy*, New York 1990; Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm'da Bilim ve Medeniyet* (trc. Nabi Avcı v.dğr.), İstanbul 1991, s. 24-242, 262-266; a.m.f., "Islamic Alchemy and the Birth of Chemistry", *MTÜA*, III/1 (1979), s. 40-45; Esin Kâhya, *Modern Kimyanın Kurucusu: Câbir b. Hayyan*, Ankara 1995; G. C. Anawati, "Arabic Alchemy", *Encyclopedia of the History of Arabic Science* (ed. Roshdi Rashed), London 1996, III, 853-885; K. Brown, "Hermes Trismegistus and Apollonius of Tyana in the Writings of Bahâ'u'llâh", *Revisiting the Sacred: New Perspectives on a Bahâ'î Theology* (ed. J. A. McLean), Los Angeles 1997, s. 153-189; T. Burckhardt, *Astroloji ve Simya* (trc. Mehmed Temelli), İstanbul 1999; P. Kingsley, *Antik Felsefe, Gizem ve Büyü* (trc. Kenan Kalyon), İstanbul 2002, tür.yer.; M. Eliade, *Demirler ve Simyacılar* (trc. Mehmet Emin Özcan), İstanbul 2003; J. Ruska, "Die Alchimie des Avicenna", *ISIS*, XXI/1 (1934), s. 14-51; H. H. Dubs, "The Beginnings of Alchemy", a.e., XXXVIII/1-2 (1947), s. 62-86; W. Newman, "Technology and Alchemical Debate in the Late Middle Ages", a.e., LXXX/3 (1989), s. 423-445; H. S. El Khadem, "A Translation of a Zosimos, Text in an Arabic Alchemy Book", *Journal of the Washington Academy of Sciences*, LXXXIV/3, Washington 1996, s. 168-178; Ayten Koç Aydın, "Ömer Şifâ'nın Mürşid el-Muhtar fî ilm el-Esrâr Adlı Eserinde Simya", *AÜ*

Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM, sy. 17, Ankara 2005, s. 1-15; a.m.f., "İbn Sînâ'nın Mineraloji, Kimya ve Simya Alanındaki Çalışmaları", *Bilim ve Ütopya*, sy. 143, İstanbul 2006, s. 26-28; E. Wiedemann, "Eski Kimya", *İA*, IV, 374-384; D. B. MacDonald – [T. Fahd], "Simiyâ", *El²* (İng.), IX, 612-613.

AYTEN KOÇ AYDIN

SİN

(س)

Arap alfabesinin on ikinci harfi.

Ebcet tertibiyle Osmanlı ve Fars alfabelerinde on beşinci, Türk alfabesinde (se) yirmi ikinci harftir. Arap alfabesindeki sîn ile şîn Ârâmî "şîn"inden türemiş olup aynı şekle sahiptirler. Sadece "şîn"in dişleri üzerine konulan üç nokta ile (bazı itinalı kadîm el yazılarında "şîn"in dişleri üzerine çekilen bir şerit / tire veya dişlerin altına konan üç nokta) birbirinden ayrılırlar. Bu sebeple "şîn"e noktalı sîn (sîn-i mu'ceme) denildiği gibi "sîn"e de noktasız sîn (sîn-i mühmele) adı verilmiştir. Fenike alfabesinde sîn "diş" anlamına gelir ve biçimi yan yana iki diş simgeler. Seri yazım zaruret ve alfabeden alfabeye intikal sebebiyle harfin keskin hatları kaybolarak esnek ve kavisli biçime dönüşmüştür. Halîl b. Ahmed sîn kelimesinin "şişman adam" mânasında olduğunu söyler (*el-Hurûf*, s. 29). Doğu ebcet tertibinde "sîn"in sayısal değeri 60, batı ebcetinde ise 300'dür. Arap alfabesindeki sîn hiçbir grafik değişikliğine uğramadan gelen ve devam eden yegâne Ârâmî harftir (semkes). Farsça'dan Arapça'ya geçen muarreb kelimelerdeki Fars "şîn"i Arap "sîn"i ile temsil edilmiştir: Şelvâr / şervâl → sirvâl (pantolon), vefnec → benefec (menekşe), Şâbühr → Sâbühr (şahıs ismi) gibi. Daha yeni olan bazı iktibaslarda Fars "şîn"i yine Arap "şîn"i ile temsil edilmiştir, şâh → şâh gibi. Bunun tersine Arapça'dan Farsça'ya geçen kelimelerdeki "sîn"ler Fars "şîn"i ile temsil edilmiştir: asker → leşker gibi.

Arap dilinde aynı mahreci paylaşan sîn, sâd ve zây seslerine -ittifak edilen mahreci dil ucu olduğundan- "el-hurûf'ül-ese-liyye" (dil ucu harfleri) denildiği gibi onlarda ortak ses niteliği ıslıklı olduğundan "hurûf'üs-saffir" adı da verilmiştir. Sıbeveyhi, bu üç sesin mahreci sahasını dil ucu ile ön dişlerin az üstü olarak belirlemiş, sâd sesini sîn sesinden ayıran tek şeyin sâd sesindeki kalınlık sıfatının olduğunu, zây sesinin de cehr sıfatıyla hems ve rihve sıfatlarına sahip olan sîn sesinden ayrıldığını belirt-

miş, bu üç sesle ilgili olarak ıslıklı (saffir) sıfatından söz etmemiştir (*el-Kitâb*, IV, 433-436). Fonetik biliminin kurucusu olan İbn Cinnî de bu konuda Sıbeveyhi'ye uymuştur. Bu üç sesin ıslıklı özelliğinden ilk söz eden Müberred olmuş, ayrıca İbn Cinnî ve İbn Sînâ "sîn" in sıfatlarıyla ilgili olarak farklı görüşler belirtmiştir. Şimdiki zamanla gelecek zamana elverişli olan muzârî kalıbını gelecek zamana tahsis eden "sîn"e "istikbal, tahsis, tenfis ve tevsî" sîni" şeklinde isimler verilmiş olup muzârinin başına takılarak yakın gelecek zaman bildirir. Yine "istif'âl" kalıbının "sîn"ine de mef'ûlden bir işi yapmasını istemeyi bildirdiğinden "taleb sîni" ve mef'ûlû bir hal ve sıfat üzere bulmayı ifade ettiğinden "vicdan sîni" denilmiştir: اَسْتَغْفِرُ الله (Allah'tan günahlarımı bağışlamasını isterim); اُسْتَحْسِنُ الْمَقَالَ (Makaleyi güzel buluyorum) gibi.

Sesindeki ıslıklı özellik sebebiyle idgam ilişkisiyle bir başka harfe dönüşmemesi "sîn"de ve diğer ıslıklı harflerde genel ilke olmakla birlikte, Kur'an'da Ebû Amr'a nisbet edilen kıraatte "sîn"in sîn, zây ve "şîn"e, "şîn"in "sîn"e idgamıyla ilgili örnekler yer verilmiştir (Saymerî, II, 952). ← لِلنَّاسِ سُوءٌ وَإِذَا النَّفْسُ رَوَّجَتْ (el-Hac 22/25), ← وَإِذَا النَّفْسُ رَوَّجَتْ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ إِلَى ذِي شَيْبٍ (Meryem 19/4), ← وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ إِلَى ذِي الْعَرْشِ سَيْبًا (el-İsrâ 17/42). "Dâl" in ve "tâ"nın (ت) "sîn"e idgamı da câiz görülmüştür: قَدْ سَمِعَ ← قَسَمَ (el-Mücâdile 58/1), لا يَسْتَمِعُونَ ← لا يَسْمَعُونَ (es-Sâffât 37/8). İbnü's-Serrâc ile Saymerî, z→s (ز→س), s→z (س→ز), s→ş (ص→س), ş→s (ص→س), z→s (ذ→س), ş→s (ظ→س), s→s (ث→س) şeklinde formüle edilebilecek Kur'an dışı bazı idgam örneklerine yer vermiştir (*el-Uşûl*, III, 424-426, 429, 431-432; *et-Tebşıra*, II, 951-952).

Sîn harfi başta sâd, şîn, zây, râ, tâ, şâ (ث, ش, ز, ر, ت) olmak üzere birçok harfle lugavî ibdâl ilişkisine girerek sesdeş ve anlamdaş veya yakın anlamda birçok kelimenin oluşmasına imkân vermiştir: s→ş (ص→س): kaştal → kaştal (toz), miska' → mişka' (fasih ve belîğ hatip). s→ş (س→ش): gâbes → gâbeş (karanlık), sedef → şedef (karanlık). t→s (ت→س): tûs → sûs (güve, huy), mirtâ → mirsâ (gemi demiri). ş→s (ش→س): meleş → meleş (alaca karanlık), vaţş → vaţş (ayakkabıyla yere sert vurmak). r→s (ر→س): ribaħl → sibaħl (iri), cerîm → cesîm (iri). z→s (ز→س): ricz → rics (azâb), nezğ → nesğ (dürtmek) ... gibi (Ebû't-Tayyib el-Lugavî, II, 154-219, ayrıca bk. tür.yer.). Kelimede غ, خ, ط, ق, ع, گ gibi bir kalın harf bulunu-

yorsa “sîn” in “sâd” a dönüşmesi işlektir. سُلُجْ → سُلُجْ، سَقْتُ → سَقْتُ (Sîbeveyhi, IV, 117, 129, 133, 478; İbnü's-Serrâc, III, 431). Aslı “sids” olan “sitt” sayısında “dâl” in ve “sîn” in “tâ” ya (ت) dönüşmesi şâz bir olgudur. “Sîn” deki sürekli, kesintisiz ve kaygan ısıklı ses ilk harfi sîn sesi olan fiil köklerinde hareket, talep ve yayma, sonu sîn olanlarda gizlenme, istikrar, zayıflık ve incelik şeklinde özetlenebilecek anlam yansımalarına sebep olmuştur (Hasan Abbas, s. 110-114).

Sîn ve sâd sesleri sadece incelik-kalınlık yönünden birbirinden ayrılan çok yakın sesler olduğundan, bunları içeren kelimeler gerek halk çevrelerinde gerekse kültürlü kesimde iltibaslara yol açmış, bu amaçla bazı eserler telif edilmiştir. Meselâ İbn Key-sân *el-Farâk beyne's-sîn ve's-şâd* 'ı kaleme almıştır (eserden bir parça TSMK, Koğuşlar, nr. 1096/41'de bulunmaktadır, vr. 256^b-257^b). Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *et-Tebyîn ve'l-iktisâd fi'l-farâk beyne's-sîn ve's-şâd* adlı risâlesinde anlam değişikliğine uğramadan iki harfle de söylenen kelimeleri, her birine göre anlamı değişik kelimeleri ve yalnız sâd ile söylenen kelimeleri Kur'an ve hadisten zengin örneklerle açıklamıştır. Batalyevsî de *Zikrû'l-farâk beyne'l-aḥrûlî'l-ḥamse ve hiye'z-zâ' ve'd-dâd ve'z-zâl ve's-şâd ve's-sîn* (ذ س ص ض ظ) adlı hacimli bir eser yazmıştır (nşr. Hamza Abdullah en-Neşretî, Riyad 1402/1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Halîl b. Ahmed, *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdütevâb), Kahire 1969, s. 29; Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1403/1983, IV, 117, 129, 133, 433-436, 478-481, ayrıca bk. tür.yer.; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl* (nşr. Abdülhüseyn el-Fetîh), Beyrut 1405/1985, III, 424-426, 429, 431-432; Müberrred, *el-Mukteḍab* (nşr. M. Abdülhâlik Uzeyme), Beyrut 1384/1964, I, 193, 225-226; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbû'l-lbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, II, 154-219, ayrıca bk. tür.yer.; Saymerî, *et-Tebsîra ve't-tezkire* (nşr. Fethî Ahmed Mustafa Aliyüddin), Dimaşk 1402/1982, II, 951-952, 957; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I, 46, 47, 60, 62, 155-156, 199-205; II, 741-742; İbn Sînâ, *Meḥâricü'l-hurûf* (nşr. ve trc. Pervîz Nâtil Hânlerî), Tahran 1333, s. 16-17, 22, 26, 39, 40, 43, 45; Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Dimaşk 1394/1974, s. 185; Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *et-Tebyîn ve'l-iktisâd fi'l-farâk beyne's-sîn ve's-şâd* (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, *el-Mevrid*, XV/1, Bağdad 1986 içinde), s. 97-180; Gânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirâsâtü's-şavtiyye 'inde 'ulemâ'l-t-tecvîd*, Bağdad 1406/1986, s. 125, 314-316, ayrıca bk. tür.yer.; Hasan Abbas, *Ḥaşâ'isü'l-hurûf fi'l-Arabiyye ve me'ânihâ*, Dimaşk 1998, s. 110-114; F. C. de Blois, “Sin et Shin”, *El²* (Fr.), IX, 639-640.

İSMAIL DURMUŞ

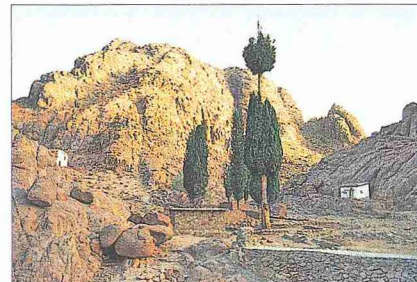
SİNÂ (سیناء)

Hiz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği dağ.

Aynı adı taşıyan yarımada'nın güneyinde bulunan dağla özdeşleştirilen Sînâ yahudi, hristiyan ve İslâm geleneklerinde Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği yer olarak kabul edilir. Sînâ isminin Bâbil ay tanrısı Sin'den, dağın bulunduğu bölgenin Mısır sınırındaki Sin / Sun adlı kasabadan veya “yanan çallık” anlamındaki İbrânce senehten geldiği şeklindeki görüşlerden ilki daha fazla kabul görmüştür. Ahd-i Atîk'te Sînâ dağı (Çıkış, 19/11; Levililer, 7/38; Sayılar, 3/1; Tesniye, 33/2; Nehemya, 9/13), Tanrı'nın dağı (Çıkış, 4/27; 18/5; Mezmurlar, 68/15), İbrânce “kuruluk, kuraklık” mânasındaki *hrb / v* kökünden Horeb / v (Çıkış, 33/6), (Tanrı'nın) Horeb / v'deki dağı (Çıkış, 3/1, 17/6; Tesniye, 1/6; 4/10; I. Krallar, 19/8; Malaki, 4/4), Paran dağı (Tesniye, 33/2; bk. FÂ-RÂN) ve sadece dağ (Çıkış, 19/2, 3; 24/4) şeklinde ifade edilmiştir. Sînâ ve Horeb'in iki farklı dağ veya aynı sırada iki tepe olduğu, birincisinin bölgeyi, ikincisinin tepeyi tanımladığı ya da bu iki ismin tek bir dağ için kullanıldığı yolunda görüşler de ileri sürülmüştür (JE, XI, 381; Ejd., XIV, 1597).

Coğrafi konumuyla ilgili farklı görüşlerin yer aldığı Sînâ dağı, IV. yüzyılda Bizanslı rahipler tarafından Sînâ çölünün güneyinde Saint Catherine Manastırı yakınlarındaki Cebelimûsâ ile özdeşleştirilmekle beraber bunu destekleyecek delil bulunmamaktadır (Schwart, s. 646). Sînâ vahiyiyle ilgili rivayetlerde volkanik patlama tasvirlerinin bulunduğu, ancak yarımada da bilindiği kadarıyla hiçbir volkanik faaliyetin gerçekleşmediğinden hareketle dağın Arap yarımadasında olabileceği şeklinde XIX.

Sînâ dağı

yüzyıla ait görüş de Ahd-i Atîk'te söz konusu vahiy esnasında herhangi bir volkanik patlamadan bahsedilmediğinden (Çıkış, 19/7-25; 24/13-18), ikna edici bulunmamıştır. Dağın yeri İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkış güzergâhıyla da alâkalandırılmıştır. Çıkış yolunun Sînâ yarımadasının kuzeyinden geçtiğini kabul edenler Sînâ dağını Cebelhalâl, Cebelyaallak veya Cebelmağara ile, ortasından geçtiğini iddia edenler Cebelsinbiş ile ve güzergâhın güneyden seyrettiğini ileri sürenler de Cebelsirbâl, Cebelimûsâ, Cebelcatherine ve Cebelumşomar gibi dağlarla özdeşleştirmişlerdir. Yahudi geleneğinde dağın yeriyile ilgili bir bilgi bulunmadığı ve Rabbânî kaynakların Tevrat'ın vahyedildiği mekândan çok muhtevasiyla ilgilendiği görülmektedir. Vahye mekân olması sebebiyle dağ ve civarına belli bir kutsiyet atfedilmiş olmakla birlikte dinî ziyaret yeri haline getirilmemiştir. Tanrı'nın dağı diye isimlendirilmesi sebebiyle dağın Mûsâ döneminden, hatta İbrânîler'den önce muhtemelen Sâmi tanrılarının birine adanmış bir ibadet mekânı olduğu kabul edilmiştir (Ejd., XIV, 1598-1600; Schwart, s. 646).

Ahd-i Atîk'te Sînâ dağı ilk defa Rab Yahova'nın Mûsâ'ya yanan çallıkların ortasından, “Kavmini Mısır'dan çıkardığında bu dağ üzerinde Tanrı'ya ibadet edeceksin” diyerek onu görevlendirdiği bölümde (Çıkış, 3/12) zikredilmektedir. İsrâiloğulları Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında Sînâ çölüne gelmiş ve dağın karşısına konaklamışlardır (Çıkış, 19/1-2). Tanrı, Mûsâ'ya ahde bağlı kalmaları halinde İsrail'i kendine has kavim yapacağını bildirmiş (Çıkış, 19/3-6), İsrâiloğulları da Tanrı'nın emirlerini yerine getireceklerine dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine Tanrı, Mûsâ'ya ve kavmine üçüncü gündeki buluşma için hazırlanmalarını emretmiş, üçüncü günün sabahı gök gürlemeleri, şimşekler, dağ üzerinde koyu bir bulut olmuş ve çok kuvvetli bir boru sesi duyulmuş, ordugâhtaki bütün kavim titremiştir (Çıkış, 19/7-25). Tanrı, Mûsâ'ya orada on emirle İsrâiloğulları'nın uyması gereken dinî hükümleri bildirmiştir (Çıkış, bab 20-23). Tanrı tarafından Mûsâ'ya sözlü olarak bildirilen bu emirler iki taş levhanın her iki tarafına oyularak yazılmıştır (Çıkış, 24/12-18; 31/18; Tesniye, 5/1-22). Mûsâ dağdan indiğinde kavminin buzağıya taptığını görünce öfkesinden levhaları kırmış (Çıkış, 32/19; Tesniye, 9/17), bunun üzerine Tanrı ona tekrar iki taş levha hazırlamasını ve Sînâ dağına gelmesini buyurmuştur. Mûsâ sabah erken-